

ÇALIŞMA ÜZERİNE SOSYOLOJİK PERSPEKTİF

Dr. Halil YILDIZ*

ÖZET

Sosyoloji, insan grupları ve sosyal davranışlarla ilgilenen bilim dalıdır. Sosyologlar öncelikli olarak insan etkileşimleri üzerinde durmaktadırlar. Sosyal ilişkilerin insanların davranışlarına etkisi ve toplumların nasıl şekillenip değiştiği de bu konuya dahildir. Bu nedenlerden dolayı sosyoloji geniş bir alanı kapsamaktadır. Çalışma, sosyolojide her zaman merkezi durumdadır. Çalışma, insanla ilişkili bir konudur. Kıt kaynakların olduğu bir dünyada çalışmak, insanın gittikçe artan sorunlarını karşılamada çok gerekli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Dünyadaki kaynakların kıt olması sebebiyle sosyal gruplar arasında çatışma ve rekabet giderek artmıştır. Sosyal bir organizasyon olan çalışma da, toplumdaki kesimler arasındaki bu temel güç ilişkisini yansıtması bakımından önem taşır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma, Meslek, Kültür, Teknoloji, Değişme, Sosyolojik Perspektif, Yabancılaşma.

ABSTRACT

SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON WORK

Sociology is the scientific study of human groups and social behavior. Sociologist focus primarily on human interactions, including how social relationships influence people's attitudes and how societies form and change. Sociology, therefore, is a discipline of broad scope. The

Sociological study of work has always played a central part in the Sociology. Work is something we associate with human beings. Work is basic to the ways in which human beings deal with the problems arising from the scarcity of resources available in the environment. The scarcity of resources in the world influences the patterns of conflict and competition which arise between social groups. It follows from this that the social organization of work will reflect the basic power relationships of any particular society.

Key Words: Work, Occupation, Culture, Technology, Change, Sociological Perspective, Alienation.

GİRİŞ

Sanayileşmiş ülkeler, büyük ölçüde sorunlarını çözmüş olmalarına rağmen, gelişmekte olan ülkelerin çözüm bekleyen sorunları birçok sahada artarak devam etmektedir. Kıt mali kaynaklar, işsizlik, beslenme, eğitim seviyesinin düşüklüğü, kalite ve verimlilikte geri kalma vb. sorunlar gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu ülkeler gelişen teknoloji yanında, insan kaynaklarını da etkin ve verimli bir şekilde kullanamamaktadır.

Ülke kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasında uygulanan politikalar kadar, insan gücü kaynaklarının kullanımını sağlayacak istihdam alanlarının yaratılması da önem ve öncelik taşımaktadır. İstihdam alanları bir ülkenin insan kaynaklarının gelişiminde laboratuvar özelliği taşır. Dünyadaki gelişmeler dikkate alındığında gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan birçok ülke insan kaynaklarının önemini kavramış ve sosyo-ekonomik yapı ile özdeş hale getirmiştir.

Ülkelerin gelişmişlik durumu, kullanılan teknoloji yanında, bir o kadar da insan kaynaklarının varlığına bağlıdır. Fakat bir ülkenin sahip olduğu nitelikli insan gücü tek başına bir anlam ifade etmez. Nitelikli insan gücünün bir anlam ifade etmesi, yeterli sayıdaki yetiştirilmiş nitelikli elemanın uygun koşullarda ve eldeki mevcut imkanları en verimli bir şekilde kullanabilmesine bağlıdır. Ekonomik kalkınma tesislerden ve makinelerden ziyade nitelikli işgücü ile yürümektedir.

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ÇEEİ Bölümü.

Teknolojinin geliştirilmesi, modern araç ve gerecin yaratılması, insan faktörü sayesinde gerçekleştirilen faaliyetlerdendir.

Günümüzde nitelikli işgücünün öne çıkması ve insan kaynaklarının bir çeşit sermaye olduğu fikri tartışmasız kabul edilmektedir. Çağdaş toplumda genel olarak insan ve özellikle çalışanlar kendi kendilerini yenilemek zorunluluğundadırlar. Çünkü kullanılan teknoloji sürekli değişmekte, değişen ve gelişen teknoloji kendi işgücünü yaratmaktadır. Ayrıca, teknolojik alanda meydana gelen yenilikler, değerlerdeki ve sosyal yapıdaki değişimlere yol açmaktadır.

İşleyen bir bütün olarak toplumda gerçekleştirilen her şey sosyal aktivite olarak tanımlanır. Çalışma da, sosyal aktivite olup, bir yerde toplumun ya da bireyin sahip olduğu mevcut kaynakların üretime dönüştürülmesidir. Çalışma, bireysel anlamda insanla sosyal anlamda toplumla ilişkilendirilen bir konudur.

Kıt kaynakların olduğu bir dünyada çalışma, insanın gittikçe artan sorunlarını karşılamada gerekli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Ayrıca kıt kaynaklar, insanlar ya da toplumlar arası rekabeti de artırmıştır. Fakat her kültür, mevcut olan sosyal sorunlarını kendine has yapısı içinde çözüme çalışır. Çalışma ve çalışma hayatı da, kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Modern çağda çalışma hayatında iş ve kariyer kavramları öne çıkmakta, bir yandan bireyin kimliğinin merkezini oluştururken, diğer yandan gelirin kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca emeğin bölünmesi, sosyal ilişkilerdeki tabakalaşmaya ve toplumun değişik parçalarındaki karşılıklı dayanışmaya sebep olmuştur.

Toplum, toplumda süregelen çalışmayı, emeğin dağılımı, çalışma ilişkileri, yabancılaşma, cinsiyet, ırk ve sınıf gibi daha birçok konuyu anlayabilmek için, sosyolojinin kullandığı birçok görüş ve analitik yöntem kullanılabilir. Çalışma dünyasını daha yakından tanıma ve incelenmesi açısından konunun sadece sosyolojik açıklamalarla yetinilemeyecek kadar geniş olduğu da bilinmektedir. Toplumun işleyen bir bütün olduğu gerçeğinden hareketle her bilim dalı kendi bakış ve değerlendirmelerini ortaya koyar. Bu aynı zamanda toplumda belirgin olarak ortaya çıkan iş bölümünün, bilimler arasında da geçerli olduğunu göstermektedir. Çalışma hayatının sosyolojik olarak incelenmesinde, (diğer birçok bilim dalını ilgilendirmekle beraber), bu alanla iç içe geçmiş esas bilim dalı "Çalışma Sosyolojisi"dir. Çalışma Sosyolojisi ve

Çalışma Psikolojisi gibi bilim dalları önemle üzerinde durulan "İnsan Kaynakları"nın alt yapısını oluşturmaktadır.

Bu kısa çalışmada insanı ve toplumu yakından ilgilendiren çalışma kavramını detayları ile ele almak mümkün değildir. Özellikle, "Çalışma Üzerine Sosyolojik Perspektif" adlı inceleme bu alanda görülen bir eksiklikten kaynaklanmaktadır.

I. ÇALIŞMA KAVRAMI

Tarihi süreç içinde çalışma kavramı, yontma taş devrine ait avcıdan, toplayıcıdan, cilalı taş devrine ait çiftçiden, orta çağa ait zanaatçı ve günümüzün montaj hattı işçisine, hatta ev kadınına, başlangıçtan günümüze kadar var oluşumuzun önemli bir parçasıdır. İnsanla ve insanlıkla iç içe geçmiş çalışmanın tarihsel anlamı dikkate alındığında, ilkel dünyada toplumda onursuz bir uğraş olarak kabul ediliyordu. Gerçekte tarihi süreç içinde çalışma, geniş bir kitleyi ilgilendiriyor ve kölelerle köylüleri ifade ediyordu. O dönemde, zengin ve güçlü olmanın çekici yönlerinden birisi, çalışmak zorunda olmamak ve sizin yerinize çalışacak insanlar bulabilmektir (Doyle, 2003, Strangleman & Worren, 2008).

18. yüzyıldan itibaren birçok toplumda çalışma düşüncesi gelişerek yerleşti. Liberal politikada işçi ve ekonomik özgürlüğe sahip olmak, toplumun saygın bir vatandaşı ve yetişkin bir üyesi olmanın sembolüydü. Bir başkasının emri altında çalışma ise, özgür bir vatandaş olarak görülme için yeterli değildi. Batı toplumunda böyle bir anlayış hakimken, 20. yüzyılın ortalarında sosyalist ya da komünist devletlerde işçiler saygın ve önemli insanlar olarak kabul ediliyorlardı. Doğu Avrupa ve Asya ülkeleriyle Latin Amerika, kendilerini çalışanların devleti olduklarını öne sürerken, diğerleri ise artık çalışmanın çalışan insanlar için hiçbir anlamı kalmadığından bahsetmektedirler (Strangleman & Worren, 2008).

Marx ve Weber'in ortaya koyduğu gibi, modern işin yaratılması ve endüstriyel kapitalizmin gelişimi esas olarak, madde üretimi ile kültürel üretimi birbirine bağladı. İş ve işçiler gelişen endüstriyel kapitalizme bağlı olarak ve işçiler rasyonelleşme sürecinde tanımlanmış yapısal bir konum içinde yer aldılar (Casey, 1995).

Ekonomistler, çalışma kavramından ücret, maaş veya mesleki kazanç için yapılan ve fiziksel ya da zihinsel çabaya dayanan “üretim”in en önemli faktörlerinden biri olarak bahsederken (Gisbert, 1974), Oxford Sözlüğü çalışmayı, “Enerji harcama, çabalama, bir amaç için gayret sarf etme” (Oxford Dictionary, 2008) olarak tanımlamaktadır.

Psikolojik açıdan çalışma, birey ile görevi arasındaki ilişki olarak ifade edilirken, Sosyolojik açıdan çalışma ise “insanın bir iş ortaya koyabilmesi için diğer bireylerle olan etkileşimi ve hiyerarşik bir düzen içinde belli bir statüye ulaşması” (Aykaç, 2001) şeklinde ifade edilmektedir.

R. B. Lal çalışmayı, “Evrenin temel kanunu” olarak tanımlar ve yaşamın korunması, devamlılığı için işgücü gereklidir der. Raymond Firth çalışmayı, hem gelir getiren hem de keyfi ve boş vakitten fedakârlık ederek enerji harcamayı gerektiren ve bir amaca hizmet eden aktivite olarak tanımlamaktadır. Ancak Henry Arvon diğer birçok kişinin hislerini özetleyerek çalışmayı, yorgunluk ve bitkinliğe neden olan bir kas gücü harcama hali ya da bilinçli ve kendiliğinden sarf edilen çaba (Gisbert, 1974) olarak tanımlar.

Marx’a göre çalışma, insanların kendi potansiyellerini fark ettikleri ve zengin bir komünizm kaynağı yarattıkları bir araçtır (Grint, 2008). Doyle (2003) çalışma kavramını, birinin vaktini ve emeğini para ya da bir başka değer karşılığında, bir başkası için harcama, emek ve gücünü feda etme ögesi olarak ifade etmiştir. Grint’in (2008) iddiasına göre çalışma, “doğayı dönüştüren bir aktivite”dir. Grint’in ortaya attığı iddiaya göre çalışma, doğayı değiştiren bir harekettir ve çoğunlukla sosyal durumlarda söz konusu edilebilir. Neyin çalışma sayılıp sayılmayacağına ise, bu hareketin gerçekleştirildiği spesifik sosyal koşullar ve bu konuyla ilgili olanların bu konuyu nasıl yorumladığına bağlıdır.

Konuyu felsefi bir bakış açısıyla ele alan Borne ve Henry bir yandan çalışma kavramı üzerindeki düşüncelerini fayda yaratan insan gücü olarak açıklarken, bir işe, işgücü yaratmaya ve insanlığa hizmete yönelik, başlangıçta kişisel olan ancak sonrasında herkes için sarf edilen çaba (Gisbert, 1974) şeklinde dile getirmişlerdir.

Çalışma, çalışan sınıf açısından, bir görevden çok maddi bir

gereklilik iken, aristokrasi için, maddi bir gereklilik olmaması sebebiyle sadece bir ayırım ifade etmektedir (Grint, 2008).

Mesleki statü genellikle sosyal sınıflarda önemli bir belirleyici etkidir (Auster, 2003). Mesleğiniz yaşamınız boyunca hayatınızın her yönünü etkiler. Her ne kadar çalışma kavramı birçok alanda kullanılıyor olsa da bunun tanımı tam olarak yapılamamıştır. Çalışmanın çekirdek anlamı, bir ürün ya da hizmet üretmeye yarayan aktiviteler bütünü (Padovic & Reskin, 2002) olarak ifade edilmektedir.

Yapılan tanımlar çerçevesinde ve ortak bir anlayışı sergilemesi açısından bir tanımlama yapılacak olursa, “Bir nesneye odaklanmış, toplumun değer ve normlarına uygun olarak, insanın bedensel, zihinsel veya ruhsal güçlerini belirli bir amacın gerçekleştirilmesine yönelik, planlı bir şekilde kullanabilmesidir” şeklinde tanımlanabilir.

II. ÇALIŞMAYA SOSYOLOJİK AÇIDAN BAKIŞ

Çalışma, sosyal bir aktivite olarak, hem sosyoloji, hem de “Çalışma Sosyolojisi” ile yakın ilişki içindedir. Çalışma salt ekonomik bir olay olarak değerlendirilemez. İktisatçılar maaş, ücret ve geliri, modelin merkezine koyarlar ve bu faktörü ölçülebilir olarak düzenlerler. Ayrıca yükselen düzenlemelerin imkanları da her endüstrinin karşılığı ile tüketicilerin ürünlere olan talebini yansıtır. Farklı ücret oranlarının belirlenmesi hizmet ve malların fiyatlarında olduğu gibi, pazardaki arz ve talep gücüne bırakılmıştır. Ekonomistlerin yorumunda sosyal faktörlere yeterince yer verilmemektedir. Ekonomistlerin dikkatini çekmeyen ve eksik bırakılan yönleri başta sosyoloji olmak üzere diğer sosyal bilimler incelemekte ve özellikle sosyoloji ile ilgili konularda sosyologlar devreye girmektedir.

İşgücünün verimliliğini ve boyutunu araştıran ekonomistler çalışma kavramını “Kişilerin ücret karşılığı yaptığı aktiviteler” olarak tanımlarlar (Padovic & Reskin, 2002). Ayrıca ekonomistler, ülkenin milli gelir artışını ücretli çalışanların çıktısı olarak kabul etmişlerdir. Çalışmayı bu şekilde tanımlamak, gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere kadınlar ve erkekler tarafından yapılan ve karşılığı “ücret” olmayan, aile içi çalışma, ev işleri, bakım ve gönüllü çalışma ile gizli çalışma türleri gibi pek çok çalışmayı dışarıda bırakmaktadır.

Genelde bireylerin çalışmalarına temel gerekçe olarak para kazanmayı öne sürdükleri bilinmektedir. Ama buna ilaveten yetenekleri kullanma arzusu, değer duygusu ve itibar gibi diğer gerekçelerin varlığının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Watson (2008), sosyolojik çalışmanın amaçları açısından çalışmayı, ilk olarak görevle ilgili yönü ve ikinci olarak insanların kazançlarıyla ilgisini dikkate alarak incelemiştir. Çalışmayı bu şekilde düşünmek, onu görevleri yerine getirmek için harcanan çabayla ilişkilendirir. Fakat böyle bir yaklaşım çalışmayı, ekonomik özelliği olan herhangi bir şeye indirger. Ama geçimini sağlama fikri, sadece fiziksel olarak hayatta kalmak için üretilen yeterli materyalden daha fazlasını kapsamaktadır. Çalışma birçok şekilde çevrenin biçimini değiştirir ve böylece insanlara temel ihtiyaçların karşılanabildiği gelir seviyesinden daha iyi bir yaşam seviyesi yaratır. Dolayısıyla konu bu çerçevede düşünüldüğünde hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel yönleriyle değerlendirilmiş olur.

Sosyolojinin odak noktası toplumda insanların davranışları onların dünya hakkındaki deneyimleri ve yorumlarıyla şekillenen etkilerdir (Browne, 2008). Sosyoloji, bir yandan toplumun zamanla nasıl yaratıldığı, nasıl ürediği ve değiştiği hakkında teorik çalışmalar yaparken, diğer taraftan toplumu, toplumda süregelen çalışmayı, emeğin dağılımını, çalışma ilişkilerini, yabancılaşma, ussallaşma, cinsiyet, ırk, sınıf gibi konuları anlayabilmek için biçimsel ve soyut görüşler yoluyla çalışma dünyasını inceler. Sosyoloji bunu yaparken hem tarihi ilimden hem de karşılaştırmalı ilimlerden yararlanmaktadır (Strangleman & Worren, 2008).

Çalışan erkekler üzerinde yapılan araştırmalar, çalışmanın anlamının sadece çalışılan ortamla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Erkekler kendilerini özellikle işleriyle tanımlamışlardır (Warr, 1987).

Sosyoloji, sosyal ve kültürel düzenlemeler bağlamında ele alınan çalışma ve çalışma ile ilgili faaliyetleri anlamamıza yardımcı olan görüşleri, kavramları, düşünceleri, teorileri ve araştırma sonuçlarını bize sunar. Sosyoloji, sosyal yapı, kültür ve toplumun içinde bulunduğu süreçlerle yakından ilgilenir. Bu yapılar, süreçler, normlar ve değerler, kendine has eşitsizlikleri, ideolojileri ve güç dağılımlarıyla insanların hayatlarını idame ettirirken karşılaştıkları hem fırsatların hem de

kısıtlamaların kaynaklarıdır (Watson, 2008).

Zaten Sosyoloji, insan gruplarının ve modern topluluklardaki sosyal hayatın, sosyal kurumların sistematik (planlı ve organize) incelemesidir (Browne, 2008). Bunlar sosyal gruplarda bulunan çeşitli örgütlenmiş sosyal düzenlerdir. Örneğin, çalışma ve ekonomik sistem malların üretimini yapmak için organize edilmiştir.

Günümüzde Çalışma Sosyolojisi'nin küresel anlamda büyük bir hızla gerçekleşen yükselişi çalışma hayatında, iş yerlerinde, emek piyasalarında ve ekonomide meydana gelen önemli değişimleri yansıtmaktadır. Sanayileşme, işgücü hareketliliği ve demokratikleşme dönemlerinde çalışma sosyologları işyerleri, emek piyasaları ve toplumlarda yeni sosyal ilişkilerle bağlantılı, insanı konu alan sorunlar ve bunlarla ilgili çözüm önerilerine yönelik bilimsel teknikler ortaya koymuşlardır.

Marx, sermayenin toplanması ve birikmesi ile birlikte keskinleşen sınıf eşitsizliklerini analiz etmiştir. Durkheim, işgücü dağılımı karmaşıklığının anomi ve toplum üzerinde gittikçe artan etkisini incelemiştir. Max Weber ise yeni bürokratik sosyal düzeni bir "demir kafes" olarak nitelendirmiştir (Confield & Hodson, 2001).

Çalışmanın değişen tanımları çalışmanın nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda önemli soruların belirlenmesine neden olmuştur. Çalışmanın tarihsel ve değişen manaları mantığa uygun olarak nasıl anlaşılabilir? Hangi analitik, teorik ve metodik yöntemler çalışma dünyasına anlam vermekte kullanılabilir? Gelecekte çalışma ne gibi değişimlere uğrayacaktır? Bu sorulara cevap verebilmenin birçok yolu bulunmaktadır. Çalışmayı incelemek için tarih, ekonomi, siyaset bilimi, sosyal politika, coğrafya, endüstri ilişkileri, antropoloji, yönetim, teoloji, felsefe ve edebiyat gibi birçok akademik bilim dalından yararlanılmaktadır (Strangleman & Worren, 2008). Sosyoloji, tüm sosyal bilimlere yol gösterici, geniş bir nitelik taşır. Ama günümüzde Sosyolojinin bu kadar geniş bir alanı kapsamasına rağmen ihmal edilmiş olması, sosyal olayların yeterince değerlendirilemediğini ortaya koymaktadır.

Sosyolojik açıdan C. W. Mills (1959) tarafından çalışma "sosyolojik hayal gücü" olarak ifade edilen biçimiyle incelenmekte ve bu sosyolojik

hayal gücü 19. yüzyıldan beri kullanılmaktadır. Sosyoloji bilimi ile uğraşanlar kırsal toplumdaki sanayi ve şehir toplumu olarak tanımlanan düzene geçiş konusu üzerinde durmuşlardır ve bu geçişin ne ifade ettiğini farklı yönleriyle anlamaya çalışmışlardır (Strangleman & Worren, 2008).

Sosyolojik düşünmenin temel özelliği, toplumun örgütlenmiş bir biçimde dikkate alan çalışmaya yöneliktir. Sosyologlar modern toplumdaki eşitsizliklere duyarlı olup endüstriyel ilişkiler çözümlemelerinde duraklamaktadırlar. Endüstrinin ilk dönemlerindeki işverenlerin, işveren çıkarlarını baltalama potansiyeli olan bir işçi sınıfı yarattığı doğruyken, örneğin "istihdam" ya da "insan kaynakları" stratejilerini değiştirmenin ardındaki dinamiği veren böylesi bir mücadeleyle baş etme politikaları benimsedikleri de eşit biçimde doğrudur (Watson, 2008).

Sosyologlar farklı toplulukları karşılaştırırken gelenekler, değerler ve sosyal davranış açısından aralarında birçok fark bulunduğunu da ortaya çıkardılar. Örneğin, kadının ve erkeğin toplumdaki rolleri arasında neyin kadınsı ve neyin erkeksi davranış olarak görüldüğü noktasında aralarında çok büyük ve önemli farklar bulunmaktadır. Bunun sebebi, insanların nasıl farklı topluluklarda, farklı yollardan nasıl davranılacağını öğrenmeleri ile olabilir (Browne, 2008).

Başarılı bir sosyoloji bir yandan bireysel vasıflar ve teşebbüslerle, diğer yandan yapısal faktörlerle ihtimaller arasındaki karşılıklı etkileşim üzerindeki sosyolojik önemin gelişmesi yerine, dış faktörlerin belirleyici etkisi üzerinde veya bireylerin meslek seçimlerini insanların işlere nasıl giriş yaptıklarını vurguladığını belirten bir eğilimde bulunmaktadır. Sosyolojinin temel bir anlayışına göre, hayatın bütünü değişik şekillerde sosyal olarak organize edilmiş ve belli başlı motiflerle düzenlenmiştir. Aslında emeğin sosyal bölümü ve çalışma hayatının mesleki yüzü, toplumları düzenlemenin bir parçası olduğu kadar, organizasyonel unsurun da bir parçasıdır.

Organizasyonlar belirli bir biçimde amaçlı ve karakteristik olarak rasyonel fikirlidir. Ama amaçlı olması ve rasyonelliği iki şeyden dolayı tehlikeye atılıyor. Birincisi, insani çelişkiye dayalı sosyal yaşama eğilimi, ikincisi, yapısal çelişkiler ve kasıtsız sonuçlardır. Sosyal yapılar kıt ve değerli kaynaklara olan saygılarıyla kazandıkları avantajın baskın sosyal

gruplarının kurumsallaştırılmasını yansıtır. Bu şekilde avantaja giden yol olarak görülen sosyal yapıların istikrarı sürekli daha az avantajlı grupların yürürlükte olan düzene karşı ya direnen ya da meydan okuyan sosyal çelişkilerle tehdit ediliyor. Diğer ise, yapısal çelişkiler ve kasıtsız sonuçlar geliştirmek için hazır olan belirli amaçları başarmak için seçilen kurumsallaştırılmış unsurların başarıları için tasarladıkları sonuçları zayıflatabilir. Organizasyonları, sosyolojik olarak anlamaya rağmen, hem resmi, hem de gayri resmi uygulamalar içerdiklerini görmek gerekir. Her iş organizasyonunun özünde işletmeyi yönetenler tarafından tasarlanmış ve sürekli olarak yeniden tasarlamaya devam eden resmi kontrol aparatı vardır. Bu aparat, idare tarafından çalışma eylemlerini koordine ve kontrol için tasarlanmış bir takım rol, kural, yapı, değer belgeleri, kültürel semboller ve prosedürlerden ibarettir (Strangleman & Worren, 2008).

Endüstriyel kapitalist ekonomiler dinamik özellik taşır. Onların asıl nedeni teknik ve organizasyonel yenilik bağlamında her ikisi de dünya karşısında maddi insan gelişmelerinin genel takibi ve aynı dünyada özel ilgi gruplarının rekabetçi faaliyetleridir.

Sosyolojik bakış açısının tanımlayıcı özelliği, hangi konuyu işlese işlesin bütün olarak organize edildiğinde hepsini eninde sonunda toplumla ilişkilendirir. Sosyolojinin sağladığı esas anlayış, hiçbir sosyal olayın, ne kadar sıradan olursa olsun, sosyal bir boşlukta oluşmadığıdır. Olaylar her zaman daha geniş bir kültürle, sosyal yapıyla ve içinde bulunduğu toplumun oluşum süreciyle bağlantılıdır. Bu yapılar, oluşum süreçleri, örnekler ve değerler, kendileriyle bağlantılı bütün eşitsizliklerle, ideolojilerle ve güç dağılımlarıyla birlikte insanların hayatlarını yönetmek için karşılaştıkları hem sınırlamaların, hem de fırsatların kaynağıdır. Bu kültürler, yapılar ve oluşum süreçleri ne kadar iyi ve geniş anlaşılırsa ve belli hareketler ya da düzenlemeler ile bu temel modeller arasındaki ilişki ne kadar iyi değerlendirilirse çalışma, endüstri ve diğer sosyal enstitüler üzerindeki insan kontrolünün etkisi de o kadar büyük olur (Watson, 2008).

Anlaşılacağı gibi sosyoloji salt sosyal olayların ele alındığı yani sosyalin, toplumların, sosyal yapıların basit bir çalışmasından ibaret olmadığı gibi, bir şekilde toplumlar hakkında bakış açısı veren bireylerin aktivitelerinin toplamının çalışması da değildir. İnsan girişimlerinin ve

seçimlerinin şekillendiği etkileşim ve güç modelleri tarafından şekillendirildiği, birey ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkinin bir çalışmasıdır.

Sosyoloji, birey ve çalışma hayatının yer aldığı yakın çekimden içinde yaşadıkları toplum ve ekonominin bulunduğu büyük resme yönelir. Bütün bunlar çalışma hayatındaki normal “günlük” ortak düşünce yapısından çıkıp, muhtemelen en temel sosyolojik anlayışı bireylerin çalışma hayatları yerine, bireylerin içinde yaşadıkları toplum, ekonomi ve kültüre odaklanmaları sağlamaktadır. Sosyolojik hayal gücü, genel olarak toplumun üyeleri ile alakalı bir analiz geliştirmek yerine, toplumun belirli kesimlerinin sorunlarının çözümü ile ilgilenen entelektüel analiz tiplerine temkinli yaklaşmayı öngörmektedir.

III. ÇALIŞMA VE KÜLTÜR

Çalışma, evrende var olan kaynakların kıtlığı sebebiyle ortaya çıkan sorunların çözümünde insanoğlunun başvurduğu yollardan biridir (Watson, 2008). Evrendeki kaynakların kıtlığı, sosyal gruplar arasında baş gösteren tartışma ve rekabetin oluş biçimini etkiler. Çalışma için yapılan sosyal düzenlemeler bunları düzenleyen toplumun temel güç ilişkilerini ortaya koyar. Fakat sosyal ilişkiler sadece gücün yapısını ele almaz. Ayrıca insanların içinde doğup büyüdükleri ve bir parçası oldukları kültürleriyle de yakından ilgilidir. Bu durum kişilerin işleri hakkında düşünme ve hareket etme biçimleri, daha genel anlamda siyasal ve dini ilkeleri, dolayısıyla yaşadıkları kültürle de yakın ilişkisi vardır

Var olan tüm kültürler insanın varlığı ile beraber ortaya çıkmış olan yaşam, ölüm, sosyal zorunluluklar ve bunlar gibi daha birçok sorunun cevaplarını arar ve bu soruların çözümüne kaynaklık eder. İnsanların karşılaştığı sorunlar arasında “çalışma”, “düzgün bir iş bulma”, ya da “geçinmek” gibi sorunlar yer aldığından, her toplum kendi kültürleri çerçevesinde “çalışma” sorununa farklı çözüm yolları bulmaktadırlar. Bazı kültürlerde çalışma, bir yandan günlük hayatın gereklerini yerine getirilmesi olarak görülmüş, diğer yandan toplumun en alt sosyal sınıfları, özellikle kölelerle özleştirilmiş, ayrıca kişiyi küçük düşüren bir aktivite olarak görülmüştür. İbraniler çalışmayı, günahların bedelini ödemedi ve manevi refaha ulaşmada önemli bir rol oynayan,

fakat pek de hoş olmayan sıkıcı bir uğraş olarak değerlendirirken, Hıristiyanlık kültürü ise çalışmayı kişiyi sağlıklı kılar ve kişiyi günah sayılan davranış ve düşüncelerden arındırır (Watson, 2008). Elbette ki kültürler, ahlak kurallarına göre birbirlerine ortak değerlerle bağlanmış insanların oluşturduğu topluluğun yansımasıdır.

Kurtkan (1976), Batı ülkelerinin içinde bulunduğu durumu şu şekilde ifade etmektedir. “Maddi kültürlerini teknolojik ilerleme ve sanayileşme yolu ile üstün bir seviyeye ulaştırdıkları zaman büyük fabrikaların kurulmasına ve kalabalık bir işçi sınıfının doğmasına sebep olmuşlardır. Fakat manevi kültürleri başlangıçta çok az ücretle çalıştırılıp istismar edilen bir sosyal sınıfın himayesine imkan verecek değer hükümlerinden mahrumdu. Yani asıl, Batı ülkelerinde ileri teknolojinin imkan verdiği maddi kültür ile alt tabakalarda yer alan sosyal sınıfları himaye esasından mahrum olan manevi kültür arasında bir uyumsuzluk vardı.

Maddi kültürlerini ileri teknoloji seviyesine çıkararak ve binlerce işçinin çalışmasına yol açan büyük sanayi işletmelerinin varlığına rağmen, henüz işçi sınıfının haklarını koruyan kanunlar mevcut değildi ve ayrıca manevi kültür, bütünlük değer hükümlerinden mahrum bulunuyordu. Bu sebeple din adamları bile fakirliğin, Allah’ın bir lütufu olduğunu öne sürerek, devletçe alınacak olan sosyal adalet tedbirlerinin alınmasında da olumsuz etkileri bulunuyordu. Kapitalizmin ilk dönemlerinde, alt-üst tezatlarının yoğun olarak göze çarptığı, işçi-işveren arasında bir ayrılığın ortaya çıktığı, bütünlük inancından ve idealinden yoksun durumdaydı”.

Batı kültürünün aksine Türk kültüründe, İslamiyet’in de özünü teşkil eden değer hükümleri, alt-üst ayrılığını giderici bir yaşam felsefesini esas alıyordu. Türk kültürünün özünde, “manevi yönü olmayan maddiyatın” bir anlamı yoktu. Türk kültürü, tam anlamıyla maddi ve manevi kültürü bir dengede tutmakta ve ideal kültür özelliği taşımaktadır. Fakat zaman zaman bu değer yargılarından uzaklaşmakta adeta, “maddi yönü olmayan maneviyatın” öne çıktığı bir anlayış görülmektedir ki, böyle bir durumda da Batı’nın içine düştüğü manevi boşluğun ve tezatların yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir. Gerek İslam dini, gerekse Türk kültürünün özünde sosyal adalet ve sosyal dayanışma duygusunun varlığı, Türk kültürünü diğer

kültürlerden ayıran en önemli özellik olmaktadır. Türk kültürüne has bu özellik ülkemizde yaşanan birçok sosyo-ekonomik sorunların çözümünde de etkin olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle yaşanan son ekonomik kriz ortamında da görüldüğü gibi, bu krizin ekonomik boyutunun ötesinde, sosyal dayanışma ruhunu öne çıkartmıştır. Gerek toplum gerekse aile ve fert düzeyinde bunun örneklerine rastlamak mümkündür.

Türk kültürü teknolojik gelişmelerden ve yeniliklerden uzak duramaz. Bunun için insan kaynaklarını etkin ve verimli kullanmak için bu alandaki politikalara önem ve öncelik verilmelidir. Bunu sağlamanın da en önemli yolu, iyi bir eğitim politikasının varlığından geçer. İyi bir eğitim politikası, hem maddi kaynakların değerlendirilmesine hem de maddi kültürün zenginleşmesine imkan vermek suretiyle manevi kültür unsurlarının da gelişmesini teşvik eder. Bir ülkenin maddi ve manevi kültür unsurlarının gelişmesinde fiziki sermayenin ötesinde daha kıymetli olan unsur insan kaynaklarıdır. Üretimin gerçekleştirilmesinde kullanılan unsurlar açısından da en önemli girdinin insan kaynakları olduğu görülmektedir. Çünkü maddi kaynakların alternatifi söz konusu iken, insan kaynaklarının alternatifi bulunmamakta ve bu kaynak yine insan olmaktadır.

Her ülke maddi anlamda teknolojik gelişmelere yer verdiği kadar, bir o kadar da insan kaynaklarına yer vermelidir. Gelişmiş ülkelerin aynı zamanda insan kaynaklarına önem veren ülkeler olduğu görülmektedir. Teknolojik bakımdan yeterli güce ulaşamamış ülkeler ise insan kaynaklarına öncelik vererek gelişmişlik düzeyine ulaşabilirler. Günümüzde insan kaynakları teknolojik üstünlük kadar önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkeler bu kaynağı daha ekonomik bir şekilde geliştirmekte olan ülkelere (beyin göçü) karşılamaktadırlar. İnsan kaynakları başlı başına gelişmişliğin de bir ölçüsüdür.

Kişisel kimlikler toplumsallaşmanın çeşitli güçleri tarafından oluşturulurken, kişisel ve grup tercihleri yapılı ve bu güçlerin olası etkilerine nasıl karşılık verildiği görülür. Ayrıca kişiler, kendilerini farklı gruptan insanlara, farklı yollarla, farklı bir yüzle savunan çok yönlü kişiliğe sahip olabilirler (Browne, 2008).

Çalışma modern sanayi kapitalizminin büyümesi ile kişisel ve toplumsal ilerlemenin, prestijin, erdemin ve kişisel varlığın ön

koşuludur (Watson, 2008). Teknoloji, işlerin büyük çoğunluğu için iş deneyimlerinin belkemiğidir ve birçoğu için ise seçilen, yaratılan ve uygulayanların dışında zorla kabul ettirmek için kullanılan tarzıdır. Ayrıca bu kişiler sık sık yüksek statüdeki maddi ödülleri, yüksek düzeyde ve özellikle önemli olarak, teknolojiyi doğrudan uygulayanlara oranla kendi iş deneyimlerinde daha özerk kişilerdir. Kültürel normlar (değerler), kişisel özerkliğin, bireyselliğin ve kendini ifade etmenin değerini artırmak için cesaret veren unsurlardır. Çalışanlar öncelikli olarak işlerine uyumlarını şekillendirirken, teknolojinin genel doğasını kullanmaya dikkat etmeli ve hesaba katmalıdırlar

IV. ÇALIŞMANIN DEĞİŞİMİ

Geçmişte birçok insan için hayatı kazanma yolları bugünkünden çok farklı bir özellik taşıymaktaydı. Tüm insanlık tarihi hesaba katıldığında bugün ofisler, fabrikalar, dükkânlar ve çiftliklerden oluşan çalışma hayatı, insanların geçimlerini sağladıkları yolların köklü bir değişim geçirmesiyle oluşmuştur. Yüzyıllarca binlerce yıl insan, yetenekleri ve aklı sayesinde hayatta kalmayı başarmıştır. İnsanoğlu yerleşik tarımın gelişmesiyle çok farklı bir var oluş tarzına geçmiştir. Yaşam, çalışma ve iki kişi arasındaki ilişki önemli ölçüde değişmiştir ve bu değişim her zaman iyi yönde olmamıştır. Bundan yüzyıllar sonra, insanların çalışma hayatları genel olarak dünyanın her yerinde aynıydı. Çünkü ekip biçme işi diğer tüm aktivitelerin önünde yer alıyordu. Fakat yaşam ve çalışma hiç değişmeyecek sonsuz bir rutin olarak kalacak gibi görünse de, teknolojik ve kültürel değişiklikler çok daha ileri boyutta bir değişikliğe yol açacaktır.

Üretimin çoğunun evlerde ve küçük işletmelerde yapıldığı sanayi öncesi toplumların aksine, sanayi toplumlarındaki makinelerin gelişimi, fabrikaların doğmasına sebep olmuştur. Aile içinde çalışan kişiler sanayi işçisi oldular. Ayrıca geleneksel değerler, inanç ve alışkanlıklarda yerini yeni değişimlere bıraktı. Böylece sanayileşme ile birlikte aynı zamanda sosyo-kültürel bir devrimin yaşanması sonucu kültürel çeşitlilik artmıştır. Geleneksel yapı büyük ölçüde önemini kaybetmiştir. Ekonomik üretim, eğitim ve manevi hayatın temelini artık aile oluşturamamaktadır. Teknolojik gelişmelerin etkileri her alanda kendini hissettirmekte adeta dünyayı “küresel bir köy” haline getirmektedir

(Macionis, 1989).

Tarihi süreç içinde ele alınan çalışmanın kapsamı ve özellikleri, ekonomik, sosyal sınıf, kimlik, aile ilişkileri, ahlaki değerler, sosyal güvenlik, çalışma ilişkileri, cinsiyet, gelir, meslek ve eğitim gibi birçok etken üzerinde büyük etkiye sahiptir. Ayrıca bu kavramın çok boyutlu özelliğini de ortaya koymaktadır. Piyasa şartları ve teknoloji bu sürecin temelini oluşturan önemli etkenlerdir. Sanayi, teknoloji, ekonomik girişimler ve insanların bunlarla iç içe olması, toplumları yaygın bir biçimde etkilemektedir. Bütün bunlar toplumda görülen sosyal değişimin bir sonucudur. “Sanayi devrimi” terimi istisnasız olarak “çalışma”yı, her şeyin merkezine oturtan bir kavram olmuştur. İki karşıt görüş ortaya çıkmıştır (Edgell, 2006).

“Ekonomik faktörlerin mi” çalışma hakkındaki fikirleri değiştirdiği (Marx’ın görüşü), yoksa “fikirlere mi” ekonomik hayatı değiştirdiği (Weber’in görüşü) konusunda ortak bir düşünce oluşmamış olsa da, burada kabul edilen gerçek ise çalışma hayatının bir dönüşüm içinde gerçekleştiğidir.

Sanayileşme ve kapitalizm genişledikçe üretim teknikleri sürekli yenilenmekte ve çalışma biçimlerinde, iletişimde, kamu yönetiminde, denetimde ve ulaşım teknolojisinde birbiriyle bağlantılı büyük değişimler yaşanmaktadır. Başta gelişmiş sanayi ülkelerinde meydana gelen sosyal, ekonomik ve teknolojik değişimler, çalışmanın anlamını ortaya çıkardı ve yerini aldı. Bu değişimlerden birisi de, teknolojik alanda görülen değişimlerdir. Teknoloji insan emeğinin fiziksel gücüyle yer değiştirdi. Makineler beden ve kas gücünün yerini aldı. Endüstriyel kapitalizmin en büyük sonuçlarından biri makineleşmenin vasıfları yok ettiği yönündedir.

Kapitalist sanayileşmenin başlamasından itibaren çalışmanın doğasındaki değişimlerle birlikte “vasıf kavramı” öne çıkmıştır. Vasıf kavramı, sosyolojik analiz çalışmasının merkezinde olmasına ve yaygın olarak günlük tartışmaların konusunu oluşturmasına rağmen, nasıl tanımlanacağı ve şekilleneceği hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu konuda görüş birliğinin olmayışı, vasıf kavramının tarihi yönüyle ilgili süregelen tartışmaları etkilemektedir. Kötümserler yeteneğin tanımını, yetenek, iş ve onu yapmak için görev odaklı deneyim gerekliliğinin içeriği olarak tanımlarken, böyle bir bakış açısı ile

iş vasıfılandırılmış olur. Diğer taraftan iyimserler ise tanımını, “el becerisinden”, yeni yetenek alıştırmayı yaparak, “sorumluluk ve artan eğitimsel nitelik” gerekliliği değişimine odaklama eğilimindedirler (Edgell, 2006).

Braverman’ın vasıfılandırma tezi ile ilgili tarihi açıklaması (Edgell, 2006) kötümser görüşün en temel ve güçlü versiyonudur. Braverman’a göre mavi yakalılar ve beyaz yakalılarının kontrolü makineleşmenin etkisi sonucu vasıfılandırılmıştır. Kapitalistler için makineleşmenin en önemli avantajı işgücü üretiminin artması değil, aynı zamanda sermaye yöneticilerinin şahsiyetlice ve sızarak organizasyonel yönetime ek olarak mekanik yöntemlerle işçileri kontrol etmesidir. İnsanların yerine makinelerin kullanılması aynı boyuttaki eylemin tekrar edilebilir ve sorgusuz bir şekilde yapılmasını sağlar. Makine ile işgücü karşılaştırıldığında her ne kadar bir işçi çalışkan ve dürüst de olsa yorulur, dikkati dağılır, değişken çalışır ve gerektiğinde işin ödül ve çalışma koşullarını protesto eder. Sermaye bu üretim avantajlarına ek olarak gerektiğinde işçi sayısını düşürmek suretiyle eğitim zamanını azaltır ve işçilerin ücretini ödemeyerek kar tasarrufu sağlar. Kısaca makineleşme sermayenin yararına işgücünü ucuzlatırken aynı zamanda işgücünü vasıfılandırır.

Çalışma hayatında teknolojik yenilikler önemli olmakla birlikte, çalışanlar üzerinde bu yenilikler her zaman olumlu sonuç vermeyebilir. Pek çok sosyolog, ekonomist, yönetici ve organizatörlere göre teknolojik yenilikler niteliksizliğin bir göstergesidir ve çalışma hayatında işçileri düşük seviyede beceri göstermeye itmekte onların çalışma hayatındaki verimliliğini düşürmektedir. Bireysel düzeyde çalışanların mesleği niteliksiz ise, beceri gerektirmiyorsa, o zaman bu işçiler işe daha az ilgi duyabilir, yarışmaktan vazgeçebilir ve iş memnuniyeti azalabilir. Üstelik işin daha az çalışma ve beceri gerektirmesi nedeniyle, çalışanlar buldukları pozisyonda öncekinden daha az maaş alabilirler. Ayrıca düşük ücret karşılığı daha fazla çalışmak ve beceri göstermek zorunda kalabilirler (Auster, 1996).

Braverman’ın kapitalist emek süreci üzerinde yaptığı çalışma ve genişletilmiş eleştirilerden sonra, vasıfılandırma konusu hem sosyoloji hem de Çalışma Sosyolojisinin temellerini oluşturan klasikleşmiş bir eser haline gelmiştir. Braverman’ın vasıfılandırma tezi ile ilgili bu

iddialarına yönelik çok sayıda eleştiri bulunmasına rağmen, yetenek konusunda sınırlı zanaat tanımı güçlü yöneticiler ve güçsüz işçiler, cinsiyet körlüğü ve nitelikleşme ihtimalini göz ardı etmesi ile özetlenebilir (Edgell, 2006).

Çalışma hayatında yeni bir teknolojinin ortaya çıkması önemli bir etki yaratır. 1950'lerde sanayideki makineleşmenin yeni işlerde daha az kalifiyeli işçiler kullanılarak gerçekleştirilebileceği görüşü ağırlık kazanmakta ve buna dayalı olarak işçinin sorumluluklarında aynı şekilde azalmaların görüleceği belirtilmektedir (Auster, 1996). Sonuç Braverman'ın da yukarıda ifade ettiği gibi sadece vasıfsızlaştırma olmayacak, aynı zamanda işçilere daha az özerklik tanıyacak ve daha az tatmin sağlayacaktır.

Bell ise malların üretildiği sanayi toplumunun yerini zamanla hizmet toplumuna bırakacağını ve bu ekonomik değişimin sosyal sonuçlar doğuracağını iddia etmektedir (Auster, 1996). Bell, sanayi sonrası toplum teorisi kapsamındaki gelişen yetenekli tezi ile geniş çapta itibar görmüştür. Modern toplumların tarım ya da endüstri işçileri tarafından değil de, hizmet işçileri tarafından bunun yerine getirileceğini ve bu düşüncesi ile hizmet işini idealleştirmesi, rutin ofis işinin gelişmesinin önemini yanlış yargılaması ve sanayi sonrası toplumdaki işin boyutunu ihmal etmesinden dolayı eleştirilmiştir (Edgell, 2006).

Çalışma hayatındaki görevler ve rutinler, insan hayatını bir takım direkt ve dolaylı yollardan şekillendirir. Ücretli iş çeşitlilik sunar, bireyleri değişmeyen yerel çevrelerinden alır ve başka türlü mevcut olmayan insanları, yerleri ve düşünceleri meydana çıkarır. Günümüzde insanlar hem işlerine hem ailelerine hem de diğer insanlara ve sosyal gruplara yoğunlaşabilmek için yeterli zamanı ve enerjiyi nasıl bulabileceklerini sorgulamaktadırlar. Programlar ve yasama, kısmi süreli çalışma, analık-babalık yürütmeye ilgili transferler, profesyonel planlamadaki değişimler, ailevi sorunların organizasyonlara etkileri ile ilgili çalışma organizasyonu ve aile küreleri arasındaki bağlantıyı açıklaması yönünden önemlidir. Bütün bu değişimler erkeği ekmek kapısı, kadını ev idarecisi, geleneksel aile rollerini akla getirir ve geleneksel organizasyonla ilgili sistemler artık çalışamaz hale gelir (Gonas & Karisson, 2006).

Çalışma hayatında kadınlar önemli bir yer tutmakta ve işgücünde

çok önemli roller üstlenmektedirler. Hakim'in, 1933-2000 yılları arasında kapsayan çalışmasında tam zamanlı işlerde çalışan kadınların aralarında ciddi bir istikrar görülmüştür. Hem kadınların evde oturma oranında hem de iş piyasasındaki esnekliğin artması ile çok daha fazla yarı zamanlı işlerin ortaya çıkması ile birlikte tam zamanlı iş kariyerinin peşinden gidenlerin oranında düşüş gözlenmiştir. İngiltere'deki işgücünün neredeyse yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Diğer gelişmiş sanayi ülkelerinde evli kadınlar çocuklu olanlar da dahil işgücünün büyük oranını oluşturuyor. Yarı zamanlı işlerin artmasına sebep olan iş esnekliğinin artmasının yanı sıra, geleneksel olarak kadınlar için uygun görülen hizmet mesleklerinde de bir artış görülmektedir. Gelişmiş toplumdaki kadınların iş faaliyetleri oranındaki bu ciddi değişime rağmen mesleki ayrımcılık şekilleri daha az oranda değişim göstermiştir (Grint, 2008; Gonas & Karisson, 2006).

Çalışma hayatında meydana gelen pek çok değişiklik küreselleşme kavramı ile açıklanabilir. Bu kavram modernizm ve post-modernizm hesaplarını hem iyimser, hem de kötümser bağlamda birleştirmekte ve politik, kültürel, ekonomik ve bireysel boyutları ile her an tartışmaya açık olmaktadır. Bu kavramın ne kadar ayırt edici ve yerel olarak ne kadar geçerli olduğu ise tartışmalı ve muğlaktır (Adams, 2007).

Drucker, "teknolojinin neden olduğu değişiklikler hayatımızın tüm alanlarını etkilemeye devam ediyor. Teknoloji insanın işlevselliğini artırabilir fakat insancılığını artırması konusunda bazı şüpheler ortaya çıkmaktadır" (Grantham, 1999). Çalışma hayatı üzerinde teknolojinin etkisini daha iyi anlayabilmek için sanayilerin yaygın çeşitleriyle ilgili açıklayıcı, deneysel çalışmalara ihtiyaç vardır. Teknolojik ilerlemedeki faktörleri ele alıp değerlendirmek suretiyle, çalışma üzerindeki etkileri ortaya konulabilmektedir. Böylece bu konuda ekonomik çeşitlilik ve sosyal değerler gibi faktörlerin etkileri de belirlenmiş olur.

Muhtemelen en belirgin değişim şekli basit bir kırsal topluluktan, halkın yarısı tarımsal faaliyetler içindeyken, endüstriyel şehir sistemine dönüşümdür. Yeni bilgilerdeki patlama eski meslek gruplarında dramatik bir artışa sebep olmuştur (hukuk, tıp, muhasebe) ve yine aynı zamanda ilginç mesleklerin uzmanlığının dar olduğu (fizik tedavi gibi) alanlarda da organize olmasını sağlamıştır.

Satış ve hizmet işleri ekonomideki en belirgin artışa sahip,

gelecekte çok daha fazla yeni işleri vaat eden sektörler olmuştur. Bu endüstriyelleşmenin ileriki aşamalarını etkileyecek bir gerçektir. İnsanlar daha az ürün sağlayacak ve bu hizmetler piyasaya dönecektir. Yerel meslekler her ne kadar yerel işlerle ilgili bilgilere her zaman şüpheyle bakılıyorsa da her yerel işin yasal istatistikleri tutulmadığından geçerli bir meslekte daralmaya devam edecektir.

Mavi yakalıların işi endüstriyel sektörde geçtiğimiz yüzyılda büyük bir dalgalanma yaşamıştır. Yüksek yetenek isteyen işler (inşaat, matbaa, makinistler), II. Dünya Savaşı boyunca genişleme periyodu göstermiştir. Daha sonra bunu daha belirgin bir daralma takip etmiştir. Bu geniş kategoriler tarafından maskelenen bir diğer önemli gelişme, neredeyse ortadan kaldırılmış olan terzilik gibi zanaat işlerindeki kompozisyonlardan yeni iş gruplarıyla beraber (araba tamirciliği) makineleşme yüzünden yaratılan dramatik değişimdir. Ekonominin bu değişen şekli aynı zamanda az vasıflı, mavi yakalı işgücü taleplerindeki genel redde bir kanıttır. Vasıfsız işçilik erken sanayileşme aşamasında gerekli iken, günümüzde teknolojik gelişmelere bağlı olarak ise var olan işgücünün % 5'den daha azına kaynaklık etmektedir (Rothman, 1998).

Belirli mesleklere odaklanıldığı zaman, yoğunlukla ofis ve hizmet meslek gruplarının dengesiz bir şekilde genişlediği ve daraldığı görülür. Perakende satış çalışanları, kasiyerler, tezgahçılar, garsonlar, kapıcılar ve temizlikçiler açılıştaki en büyük rakamları oluşturmaktadır. Bu meslekler en azından eğitim istememekte ve ücret listesinin en altlarında bulunmaktadır. Ama özellikle iyi seviyede eğitim isteyen ve yüksek ücret sağlayan pozisyonlara da talep vardır (Hemşireler ve sistem analistleri). Bu iş alanlarındaki büyümenin mesleksel hiyerarşinin uç noktalarına doğru konsantre olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda belli işlerin, başta çiftlik işleri olmak üzere düşmeye devam edeceği ve tarımda daha geniş alanların modern makinelerle yapılacağını göstermektedir. Ayrıca dikiş makinesi işletmecilerinin, mavi yakalı çalışanlarına daha az ücret veren uluslararası firmalarla rekabetine yenileceğini, klavye çalışanlarının masaüstü bilgisayarlarıyla yer değiştireceğini ve ev bazlı çocuk bakıcılığı yapanların yüksek eğitim almış profesyonel çocuk bakıcıları tarafından günlük bakım merkezlerine yenileceğini de göstermektedir.

Çalışma hayatında meydana gelen değişimlerin mesleksel dağılımı

üzerindeki etkileri ise şöyle ifade edebilir. İş gücü, değişik sosyal grupların bir mozaığıdır. Ama hepsi aynı cinsteki işleri tutmazlar. İşlerdeki geleneksel engellerin erozyona uğramasına karşın, mesleksel ayrımlar açıkça sürmektedir. Erkekler için en genel iş yönetici olmak, kadınlar için ise sekreter olmak gibi. Kadınlar genelde beyaz yakalı mesleklere ve geleneksel olarak "kadın pozisyonları" sayılan öğretmenlik ve hemşirelik gibi mesleklere yönelmektedir. Azınlıklar düşük ücret seviyeli mavi yakalı hizmet mesleklerine konsantre olmuşlardır. Mesleksel ayrımın kaynakları, mesleklerin yapılarını ve kariyerleri analiz etmekte önemli bir detay olarak düşünülmektedir.

Mesleki düzenlemelerdeki köprü değişiklikler işçi-işveren arasındaki ilişkide kalıcı değişimlere sebep olmaktadır. Birçok firma masraflarını ve artan sayıda geçici ve daimi işçilerini işten çıkartmakta ve mevcut işgücünü azaltmaktadır. Serbest meslekler her zaman ekonomide önemli bir konu olmuştur. Ve bu serbest meslekler yeni başarılarla imza atmaktadır. Bilgisayarlar ve modemler gibi elektronik aletler, insanları ofisten kopararak, evlerinde de çalışmaya davet etmiştir.

Belki de 1990'ların çalışma ortamını tanımlayan anahtar kelime "esnekliktir". Şirketler ve hükümetler sosyal ve ekonomik çevreyi geliştirmek için esnek olmak zorundadır ve bu esneklik değişen durumlara göre hızla yanıt verebilmek ve çalışanların sayısını durumun gerektirdiği kadar genişletmeyi ve mevcut çalışanları değişik işlere kanalize etme yeteneği sağlarlar. Ayrıca organizasyon yapısında da daha esnek olmalıdır. Orta yönetim daralırken yükselen organizasyondaki daha alt seviyedeki gruplara otorite verme ve onları daha esnek çalışma grupları olarak aktivitelerde organize etme eğilimidir.

Esneklik, aynı zamanda geçici işçiler almakta ki anahtar noktadır. Çalışanlar, çalışma saatlerinde ve çizelgelerinde ailelerine ve yaşam stillerine zaman ayırmak için esneklik beklemektedir. Bugünün çalışanları ayrıca daha rekabetçi ve avantajlı değişik kariyerler aramak için farklı işverenlerle çalışmak istemektedir. Bazı durumlarda esneklik meslek dünyasındaki değişimin ilk adımıdır.

V. ÇALIŞMA VE YABANCILAŞMA

Çalışma, çok amaçlı bir faaliyet olup, potansiyel olarak insan varlığının temelini oluşturur. Çalışma, bilinçle birlikte iradeyi de belirler. İradesiyle hareket etme serbestliğine sahip olan insan, birbirini zincirin halkaları gibi takip eden bir projenin gerçekleştirilmesinde etkin rol oynar. İnsan önce bir şeyi tasarlar, kendisinde mevcut olan yeteneğini kullanarak üretir, bu üretim aşamasında kendini adeta üretimle özdeşleştirir. Üretimin gerçekleştirilmesinde hemen her aşamasında insanı görmek mümkündür.

Çalışma, kişinin gelişimini tamamlaması için en gerekli şey olarak görüldüğünden, kapitalist çalışma şekilleri için yazılmış radikal ilişkiler kulağa komik gelse de “Yabancılaşma Paradoksu”, esasen çalışma ahlakı ve çalışma temelli değerlerin kişi üzerinde yarattığı fazla baskıdan ortaya çıkar düşüncesi muhafazakar bir çalışma ideolojisi kadar etkili olabilmektedir.

Yabancılaşma sosyolojik olarak yorumlandığında var olan toplumsal düzenin tarihsel, ahlaki ve sosyolojik bir eleştirisidir. Kapitalist sistemde insanlar yabancılaşmıştır. Toplulukta kaybolmuşlardır ve bütün yabancılaşmaların kökü ekonomik yabancılaşmadır (Aron, 1986).

Anthony yabancılaşmayı, tüm çalışma ideolojilerinin savunduğu gibi, emir altına girmeye karşı verilen bir tepki fikrini savunan bir ideolojiyle işbirliği içinde olan yönetsel algılama olarak görür. Modern toplumlarda, insanları kişisel gelişimden alıkoyup, yabancılaşmaya iten faktörlerin ortaya çıktığı bir eğilim görülmektedir. Klasik sanayi dönemine ait sosyolojik bir çalışmada Chinoy Amerikan otomobil sanayi işçileri arasında yavaş yavaş yayılan kişisel ve aile içi yükselme hırsı arasındaki uçurumun oranına ve bir sınıfın hırslarını gerçekleştirmeyi reddeden istihdam sisteminin gerçeklerine dikkat çekmiştir. Chinoy’un çizdiği yolda ilerleyen Milkman yarım yüzyıl sonra çalışmanın derinden yabancılaştırmaya devam ettiğini söyleyip iş sürecinde kısıtlamaya gitmenin beraberinde iş kaybı korkusu getireceğine dikkat çekmek istemiştir. “Karakter Paslanması” adını verdiği tezinde klasik yabancılaşma konseptine yeni kapitalizm esnekliğine, piyasanın üstünlüğüne, hızlı finansal dönüşüm ve istikrarsızlığa ayak

uydurabilecek bir yabancılaşma teziyle farklı bir yorum katmıştır (Watson, 2008). Çalışma kavramı içerisinde sadakatin azalması, güvenilir ilişkilerin olmaması, verilen sözlerin tutulmaması gibi durumlarda insanlar artık karakterlerini sağlamlaştıramazlar. Ne kim olduklarını bilirler, ne de nereden geldiklerinin farkında olurlar.

Marx’ın endüstriyel kapitalist toplumlardaki çalışma hayatına dair yaptığı çalışma kritiklerinin en önemlilerinden biri, yabancılaşmanın kapitalist tarz üretim yapan toplumlarda oluştuğunu söylemiştir. Marx’a göre yabancılaşma kapitalist toplumlarda kaçınılmaz evrensel bir olgudur (Edgell, 2006).

Marx insan tabiatını, başkalarının kontrolü ya da sömürgesi altında olmadan, kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri verimli bir çalışma sonucunda insanların kendilerine gerekli olan doğayı, ortamı yaratmaları olarak tanımlamıştır. Bu durumda anlatılmak istenen (yabancılaşma kavramını ele almış pek çok kişinin unuttuğu) yabancılaşmanın temelde nesnel bir kavram olduğudur. Yabancılaşma, çalışma ortamına memnuniyetsizlik ya da düş kırıklığı olarak yansıtılmak zorunda değildir. İnsanlar pekala maaş karşılığında haftada beş gün kendisine pek de bir şey ifade etmeyen kağıtları düzenleyerek oturmaktan memnun olabilir. Fakat bunu yapan kişi de bir şekilde yabancılaşmıştır. Çünkü kendi varlığını farklı koşullar altında çalışarak istediği şekilde tanımlayamaz. İnsanlar olabilecekleri yerlerde olamadıklarında yabancılaşırlar.

Gelecek için konuşulacak olasılıklar ne olursa olsun, çalışmanın pek çok insanın hayatının önemli bir bölümünü oluşturacağını ve çalışmaktan oluşacak memnuniyetin ya da memnuniyetsizliğin ve çalışma halinin sosyal yapı içerisinde eşit olarak dağılmayacağını farkında olunmalıdır (Watson, 2003).

Marx’ın, sosyolojik ve ekonomik konularda ağırlıklı olan düşüncesi “çatışma”ya dayalıdır. Toplumlari gerek ekonomik gelişmişlik kriteri açısından, gerekse sınıf yapıları açısından ikili bir ayırımı tabi tutması, çatışma fikrinde ne kadar ısrarlı olduğunu da göstermektedir. Marx için sosyal çatışmanın en önemli biçimi toplumların üretim aşamasında ortaya çıkar. Marx’a göre mal üretim sistemi, sanayi kapitalizmiydi. Marx, nüfusun küçük bir bölümünü kapitalistler olarak adlandırdı. Bunların, fabrikalara ve diğer kar getiren

girişimlere sahip kişilerdir. Kapitalistler mallarını maliyetinden daha yüksek bir fiyata satarak kar elde etme amacı güdeler. Asıl toplumun çoğunluğunu oluşturanlar ise Marx tarafından “proletarya” yani emekçi sınıfı olarak adlandırılmıştır. Bu kişiler fabrika ve diğer kar amaçlı girişimlerin emek ihtiyacını karşılarlar. İşçiler, emeklerini yaşamaları için gerekli olan ücretle değişim konusu yaparlar. Marx’ın analizindeki kapitalistler ve işçiler arasındaki sosyal çatışma kar elde etme yönteminin kaçınılmaz bir sonucudur. Karlarını maksimize etmek isteyen kapitalistler, giderlerinin en büyük kısmını oluşturan ücretleri aşağı çekmeye çalışırlar. Rekabet, kapitalistleri ücretleri düşük tutmaya iter. Diğer taraftan işçiler ise ücretlerin mümkün olduğunca yüksek olmasını isterler (Macionis, 1989). Dolayısıyla kar ve ücret aynı ekonomik kaynaklardan geldiği için sosyal çatışma doğal bir sonuçtur.

Marx, ekonomik sistemin toplumu şekillendirmede özel bir önemi olduğunu vurgular. Ekonomik yapı toplumun gerçek temelidir. Üretim şekli aynı zamanda toplumun genel siyasi, sosyal ve manevi özelliklerini de tanımlar. Belli bir dönemde belli bir toplumun bütün ahlak ve görüş kuralları, o dönemde o toplumun ulaştığı ekonomik aşamanın bir sonucudur.

Bu görüşe göre madde esastır. İhtiyaçlarımızı doğrudan ve dolaylı gideren malların üretim ve mübadele biçimi yani üretim süreci tüm sosyal, siyasal ve kültürel süreçleri kısaca her şeyin kökü maddi koşullarda yatmaktadır. Marx, alt ve üst yapı kavramlarından yararlanmış, ekonomik sistem yani üretim süreci toplumun alt yapısını (üretim güçleri, bilimsel ve teknik bilgileri, sanayi ve işin örgütlenmesi), aile, politik sistem, ideolojiler, dini ve kültürel ilişkiler ise toplumun üst yapısını oluşturur (Aron, 1986). Toplumun alt yapısı, üst yapısını belirler. Ekonomik sistem, sosyal hayatın biçimlenmesini sağlayan bir etkidir. Pratikte, sanayileşmiş, kapitalist bir toplumda, her sosyal kurum toplum kontrolünü güçlendirir. Örneğin yasal sistem, özel mülkiyetin korunması, ücretli izin, haklı işten çıkarma gibi kapitalistleri ilgilendiren alanlarda onlara hizmet eder.

Kapitalist sanayi toplumlarında çoğu insan yasal sistemi incelemeyebilir. Bazı insanlar yoksul bir hayat yaşarlar. Çünkü daha iyi bir yaşam sürdürmelerine maddi imkanları elverişli değildir ve herhangi yararlı bir şey yapmadan başka birinin kendilerine iyi bir yaşam

sunmalarını beklerler. Vasıfsız çalışmayan insanlar, çalışma azmi ve isteğinde olmayan insanlar olarak görülürler. Marx’a göre bu düşünce kapitalist toplumlarca ortaya atılmıştır. Halbuki gerçekler farklıdır ve kötü yaşam koşulları, işsizlik kaçınılmaz değildir. Bunlar kapitalizmin sonuçlarıdır ve bunları önlemek insanın imkanları dahilindedir (Macionis, 1989).

Marx, kapitalizmi, hem bir ekonomik girişim modeli hem de diğer kurumların ekonomik örgütlenme modeli ile ilişkili olduğuna inandığından, bir toplum biçimi olarak kabul ediyordu. Marx’a göre, kapitalist ekonomik girişim iki temel yapılanma ögesi içerir. Bunlardan birisi kuşkusuz sermayedir. “Sermaye” basit anlamıyla daha sonraki mal varlığını güvence altına almak için yatırıma ayrılan her türlü maldır. Diğeri ise, sermaye birikimi demek, “ücret karşılığı iş” demektir. Bu da Marx’ın ifadesiyle, “üretim araçları ellerinden alınmış olan” işçiler anlamına gelir (Giddens, 1994). İşverenlerle, işçilerin birbirlerine bağımlı olmaları önemli bir noktadır. Birincilerin ekonomik üretimde kullanacakları işgücüne ihtiyaçları vardır, ikinciler ise, mal mülk sahibi olmadıklarından, işverenlerin ödeyeceği ücrete muhtaçtırlar.

Marx’ın çalışmalarında öne çıkan kapitalist toplumun belirgin iki çelişkisinden (Aron, 1986) birincisi, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki biçimidir. “Burjuvazi sürekli olarak daha güçlü üretim araçları yaratır. Ama üretim ilişkileri yani mülkiyet ilişkileri ve gelir dağılımı aynı hızla değişmez. Kapitalist rejim giderek daha çok üretebilir. Oysa, zenginliğin bu artışına karşı sefalet çok sayıda insanın payı olarak kalır”. Diğeri ise, “zenginliğin çoğalması ile çok sayıda insanın artan sefaleti arasındaki çelişki ortaya çıkar. Bu çelişkidен er ya da geç devrimci bir bunalım çıkacaktır. Giderek nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ve oluşturacak olan emekçiler sınıf haline gelecek, yönetimi ele geçirmeyi ve toplumsal ilişkileri değiştirmeyi çok isteyen toplumsal bir birlik oluşturacaklardır”.

Marx’a göre kapitalist ekonominin kurumlaşması sermaye ile emek arasındaki ilişkiye dayanan bir sınıf sistemini öngörmektedir. Makine üretiminin gelişmesi ve fabrikaların yaygınlaşması, tarım işçilerinin, kentleşmiş endüstri işçileri sınıfına dönüşmesini hızlandırmıştır.

Bir başka deyişle, endüstriyel kapitalist toplumdaki çalışma, insan

kapasitesini yaratıcılık adına geliştiren tatmin edici deneyimin kişiliksizleştirmesinin zıttıdır. Marx, en sistematik yabancılaşma bölümünde, endüstriyel kapitalizm altındaki yabancılaşmanın formülasyonunu kavramsal olarak ayrı, ama ampirik olarak birbiriyle bağlantılı dört görünümünden söz etmiştir (Edgell, 2006; Grint, 2008). Bunlar:

- 1) Ürün Yabancılaşması: Bir işçi, işveren tarafından sahip olunan kendi emeğinin ürününden yabancılaşır: İşçi, kendi emeğinin ürünüyle yabancı bir cisme göre ilişkilendirilir:
- 2) Marx'ın ele aldığı ilk yabancılaşma türü, emeğin yabancılaşmasıdır. Marx'a göre işbölümü ve özel mülkiyet yabancılaşmanın göstergeleridir. İşbölümü ve özel mülkiyet geliştikçe, emek ve emeğin ürünleri giderek insandan ve insanın iradesinden, isteklerinden bağımsızlaşır. Emeğin ürettiği nesne, emeğin karşısına yabancı bir şey, kendini üreten bağımsız bir güç olarak çıkar ve ürüne dönüşen emek, artık işçinin bir parçası olmaktan çıktığı için işçiye yabancılaşmıştır.
- 3) Faaliyet Yabancılaşması: İşin kendi faaliyeti yabancılaşır. Çünkü bu faaliyet istem dışıdır ve işçinin yaratıcı potansiyelini geliştirmede başarısızdır: "Bu zorunlu bir iştir. Yani fiziksel ya da diğer baskılar var olmadığı sürece işten vebaymış gibi kaçınılır"
- 4) Marx'a göre işçi, üretim eylemine yabancılaşır. Çünkü kapitalist ekonomide çalışma, işçi için bir tatmin sağlamayan ve kendi içinde bir amaç olmaktan çıktığı için yabancı bir faaliyet haline gelir.
- 5) Tür Yabancılaşması: Ürün ve faaliyet yabancılaşması sonucu, işçiler onları insan yapan asıl doğalarına yabancılaşırlar: "İnsanlıktan kopmadaki üretiminin hedefi, yani, uzaklaşılın iş onu kendinden, kendi türünün yaşamından, türün mensubu olarak kendi gerçek nesnelliğinden koparır ve onun hayvanlar üzerindeki avantajını cansız vücudunun, doğasının, kendinden koparıldığı dezavantaja dönüştürür."
- 6) Sosyal Yabancılaşma: Yukarıdakilere ek olarak, işçiler ayrıca

kendilerine yabancılaşırlar: "İnsanın emeğinin ürününden, yaşam faaliyetinden, kendi türünden uzaklaştırılması gerçeğinin eldeki mevcut sonucu insanın, insandan uzaklaşmasıdır"

Marx sık sık uzaklaşma kelimesini, endüstriyel kapitalizm altındaki ücretli işçi olmanın etkisini tanımlamak için yabancılaşma gibi kullandı. Bu kelimenin sözlük anlamı, asi bir yabancı olmak gerekirse, "ideal bir şekilde çalışma, eğlenceli bir tecrübe olmalı" şeklinde ifade edilir. Ayrıca, Marx kapitalist imalatın işçiler üzerindeki etkisini analiz ettiği yabancılaşma: "O, üretim kabiliyetlerinin ve içgüdülerinin dünyası uğruna işçinin detaylı ustalığını zorlayarak işçiyi sakat bir ucubeye dönüştürür"

Yabancılaşma olgusunun temeli, insanın, insan olarak öznellikten çıkıp nesneleşmesidir. Bu da özel mülkiyetle birlikte, gönüllü ve özgür çalışmaktan zorunlu çalışmaya geçişle ortaya çıkmakta ve dolayısıyla çalışmanın ve emeğin gönüllü olmaktan ve insanı tatmin etmekten çıkıp, kendine ve topluma yabancılaşma süreci başlamıştır.

Yabancılaşma işgörenden işverene, çalışma koşullarından teknolojik şartlara, sosyal ve ekonomik amaçlı bir örgütten toplumun geneline, bireyi etkileyen bir sosyal olgudur. Yabancılaşmaya katlananlar sadece işçiler değildir. İşveren, işçilere mal gibi davranılmasından sorumlu tutulur ve sonuç olarak onlar da ayrıca kapitalist çalışma yönteminde kişiliksizleştirilmişlerdir. Gerçi bu durum onlar için işçilerden daha az şiddetlidir. Bu yüzden Marx'a göre, "İnsan köleliğinin bütünü, işçinin üretime ilişkisinde muhteva edilir ve fakat her kölelik ilişkisi ise bir değişiklik ve bu ilişkinin sonucudur." Böylece endüstriyel kapitalizm şunlar tarafından karakterize edilir: "Ahlak bozukluğu, çarpıklık ve işçilerin ve kapitalistlerin sönüklüğü." Marx tarafından kapitalistlerin kişiliksizleşmesine vurgu yapılıyor ama birkaç belli başlı istisnalar dışında güncel yabancılaşma tartışmalarında dikkate alınmıyor.

Ekonomik yabancılaşmanın iki biçimi vardır. Birincisi üretim araçlarının özel mülkiyetine bağlanabilir. Yabancılaşma esas olarak insani etkinlik olan, insanın insanlığını ortaya koyan işin, ücretliler için sadece bir yaşama aracı olduğu için insani niteliklerini yitirmesinde ortaya çıkar. İş, insanın kendisinin dışı vurumu olacağına bir yaşam

aracı haline indirilmektedir. Diğerleri ise, girişimcilerde yabancılaşmıştır. Çünkü sahip oldukları malların amacı başkalarının gerçekten duyduğu ihtiyaçları karşılamaktan öte kar sağlamak için pazara girerler. Girişimci rekabetin ortaya koyduğu gelişmeleri önceden kestiremez ve pazarın kölesi haline gelir ve ücretlileri sömürerek işinde yine de insanlaşmaz ama anonim bir mekanizma yararına yabancılaşır (Aron, 1986).

Marx'a göre, endüstriyel kapitalizm altındaki yabancılaşma problemi kapitalist sistemi tamir etmekle çözülemez. Örneğin, yüksek ücret ödemek ya da yürütülecek görev sahalarını değiştirmek. Çünkü bu tür reformlar ancak, sömürünün yer aldığı ve yabancılaşmanın görüldüğü durumlar altındaki şartları değiştirebilir. Marx'a göre kabul edilebilir tek sonuç, yabancılaşmayı yaratan yapının ortadan kaldırılmasıydı. Yani bu suretle işgücünün alıcılarının ve satıcılarının ikisinin de "serbest bırakılmasını" başarmaktı. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ve rekabetle zorlanan işverenler tarafından işçilerin sömürülmesinin son bulması sadece kara dayalı mal ve hizmetlerin üretimi ile ilgili olarak iktisadi başarısızlık tehdidini takiben, "bir insanın kendisine sosyal (ör. insan) varlık olarak tam geri dönüşünü" gerçekleştiren, yabancılaşmayan, komünist bir toplum kurulabilir (Edgell, 2006).

Yabancılaşma ve çalışma ayrılmaz bir şekilde Marx ile ilişkilendirilir. Fakat yabancılaşma fikrini tartışmadaki sosyolojinin kurucuları arasında o yalnız değildi. Marx'ın yabancılaşma fikrinin makul bir konsepte dönüşmesinin katalizörü Seeman'ın "Yabancılaşmanın Anlamı Üzerine" başlıklı makalesiydi. Marx'ın perspektifi toplumsalken ve özellikle kapitalist çalışma yönteminin yabancılaşmayı evrensel boyutlarda nasıl yükselttiği ile ilgili iken, Seeman yabancılaşmayı bireyin bakış noktasından çıktığını düşünürdü. İki görüş arasındaki ikinci çok önemli fark ise: Marx'a göre, yabancılaşma politik bir meseleydi, sadece devrimci değişimle ve komünist bir toplum yaratmakla üstesinden gelinebilecek endüstriyel kapitalizme özgü bir mesele. Ama Seeman'a göre yabancılaşma analizlerinin amacı dünyayı değiştirmek değil fakat fikri, deneysel olarak kullanışlı bir hale getirmektir. Diğer bir deyişle bu fikre işlevsellik kazandırmaktı.

Seman, yabancılaşmanın ne demek olduğunu beş farklı şekilde

açıklar (Edgell, 2006; Kurtkan, 1986): (1) Güçsüzlük, (2) Manasızlık, (3) Kuralsızlık, (4) Yalıtım, (5) Kendi kendine uzaklaşma. Yabancılaşma boyutlarına işlevsellik kazandırma yönteminde Seeman bireysel beklentiler ve ödüllerin sosyo-psikolojik çerçevesine dayanarak, Marxçı politik atılım konseptini yok etmekten ziyade, Marxçı mirastan çok uzak olmadığını düşündüğü boyutları yeniden düzenledi.

Endüstriyel kapitalizmdeki çalışmayı referans alarak yabancılaşma, deneysel olarak araştırma mücadelesi Blauner tarafından üstlenildi. Blauner, endüstriyel organizasyon ve modern fabrika teknolojisinde güçlü yabancılaşan eğilimler var diyen Marxçı önermeyi kabul etmesine rağmen endüstriyel kapitalizm altındaki yabancılaşma kaçınılmazdır diyen varsayımı Marx tarafından vurgu yapılan yabancılaşan eğilimlerin eşit olmayan bir şekilde işgücü arasında dağıtıldığı gerekçesiyle reddetmiştir (Edgell, 2006).

Yabancılaşma konusunda ciddi çalışmaları olan önemli sosyologlardan biri de Blauner'dır. Blauner yabancılaşmanın karışık bir fikir olduğunu düşündü ve böylece onu dört boyuta böldü: (1) Güçsüzlük ya da işte özgürlük ve kontrol eksikliği, (2) Manasızlık ya da hedef duygusu ve anlama eksikliği, (3) Sosyal yalıtım ya da aitlik duygusu eksikliği ve organizasyonla özdeş olma yetersizliği ve (4) Kendi kendine uzaklaşma ya da işte ilgi eksikliği ve bu yüzden de işi tamamlama eksikliği. Bu yabancılaşma durumları yabancılaşmamış zıtlarının karşıtıdır, yani (1) Özgürlük ve kontrol, (2) Anlama ve hedef, (3) Aitlik ve özdeşlik ya da sosyal entegrasyon ve (4) İlgi ve öz-ifade ya da öz-gerçekleştirme (Edgell, 2006).

Blauner'in işçi yabancılaşması sorununa getirdiği sunulmuş çözümleri, boş zamanın, iş genişlemesinin ve iş rotasyonunun miktarı ve kalitesindeki artışı, "kar ve verimliliğin geleneksel kriterlerine ek olarak işçi özgürlüğü hedeflerine ve itibara yönelmiş" iş analizi ve endüstriyel dizayn üzerine yapılan araştırmaları ve sendika-karşıtı şirketlerin varlığı karşısında yabancılaşan çalışma koşullarının azaltılmasına katkı yapılmasını sağlayacak devlet müdahalesini içermiştir. Bu politikalar ve Blauner'in özel karın meşruluğuna atfı, radikalizmden çok reformculuğun göstergesidir.

SONUÇ

Tarihin büyük bir kısmında çalışma ile yaşam iç içe geçmiş ve insanlar çalışmayı hayatlarından farklı görmemişlerdir. Aynı zamanda, o dönemde yaşam çalışmaydı. İnsanlar daha çok kendilerine yeterli ve sınırlı düzeyde bir üretimde bulunuyorlardı. Ayrıca kullanılan teknolojinin geri olması daha çok emeğe yönelik üretimi öne çıkarıyordu. Kaynakların kıt olması ister istemez insan ihtiyaçlarını da sınırlandırıyor ve daha çok temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışma öne çıkıyordu. Hatta bu ihtiyaçlar dahi tam karşılanamıyordu. Bu dönemde çalışma kendi hayatını sürdürebilmesi için yapılan bir çabanın ötesine gitmiyordu.

Sanayi sonrası toplumdaki çalışma, sanayi toplumu sırasındaki çalışmadan tamamen farklıdır. Sanayi öncesi ve sanayi çağı çalışma, insanların doğa ve makinelerle kurmuş olduğu ilişki üzerine inşa edilmiştir. Sanayi sonrası çalışma ise, bunun zıttı olarak başlıca kişilerin birbirleri ile kurduğu ilişkilerden oluşmuştur. Bu da kişilerin iş yaşamlarındaki diğer kişilerle karşılaşmaları ve etkileşimleri açısından doğanın ve araçların daha az merkezi bir konumda olduğunu ifade eder.

Çalışma kavramını, tarihteki herhangi bir dönemden yola çıkarak ya da kültürler göre anlamını değiştirmeye çalışarak tanımlamak daha karmaşık bir durum yaratmaktadır. Elbette çalışma her şeyden önce bir anlayış ve yaklaşım meselesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Böyle olunca da toplumların kendilerine has kültürel yapıları da etkin olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Bazı toplumlarda çalışma “kişinin benliğini” tanımlayan, kişiyi gerçek bir vatandaş yapan bir kavram olarak tanımlanırken, diğer kültürlerde ise “vatandaşlık hakkı”na tam olarak sahip olamamakla tanımlanmıştır.

Bazı sanayi sonrası çalışanları bu dönemde yüksek teknoloji sayesinde, daha yüksek ücretlerle, karar verme sürecinde katılımı ve daha tatminkar çalışma ortamına geçmişlerdir. Birçok işyeri aydın yönetim teknikleri ve gelişmiş teknoloji ile bilişimin sunduğu kalite seviyesine ulaşmıştır. Sanayileşme sonrası diğer işyerleri için güvensizlik ve belirsizlik ortamı yaratmıştır. Birçoğu ve özellikle yeterli eğitimden yoksun olanlar kendilerini dışlanmış, ilerlemenin söz konusu

olmadığı ve düşük ücretli işlerde bulmuşlardır. Bazıları ise bu en kötü koşullar içeren çalışma ortamının biraz daha iyi seviyesinde çalışmaktadırlar.

Sanayi sonrası toplum genellikle bilgiye dayalı ayrıcalıklı meslekler üretirken, buna tesadüf olarak düşük vasıf gerektiren mesleklere ihtiyaç da artış olmuş veya aynı seviyelerde kalmıştır. Burada *bilgi işçilerine* dikkat çekmek gerekir. Bunlar bilginin en yoğun olduğu sektörlerde istihdam edilen belgeli, sertifika sahibi ve bilişsel yeteneklere sahip kişilerdir. Sanayi sonrası toplum gittikçe iki dala ayrılan bir şekil almaktadır. Burada gördüğümüz sadece mesleklerin değişimi değildir. Aynı zamanda bu süreç çalışmanın tamamen dönüşümüdür.

Günümüzde çalışmadan anlaşılan onun modern bir icat olduğudur. Çalışma, iş olarak düşünüldüğünde ise sanayileşmenin bir ürünüdür ve ekonomik rasyonelliğin kurallarıyla kuşatılmıştır. Modern toplumlarda kişinin yaptığı işle kişiliği özdeşleşmiş ve iş, kişiliğin kimliğinin belirlenmesinde de etkin olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca iş, kişinin sosyalleşmesinde de etkin rol oynamıştır. Bundan dolayı çalışma, hayatı kazanma yolunda bir araç olmaktan öte bir konumdadır. İnsanlar sadece para kazanmak için çalışmazlar. Para kazanmanın dışında en azından onun kadar önemli şeyler de vardır. Her şeyden önce insan sosyal bir varlıktır. Anlamlı bir çalışmanın arkasındaki değerleri ölçmek oldukça zordur. Kişiyi anlamlılık kazandıran değerler bireyin içinde bulunduğu kültüre, sosyal konumuna, eğitim durumuna, kişilik özelliklerine, yaşam tarzına göre değişmektedir.

Çalışma memnuniyeti bunlardan sadece biridir. Yaratıcılığın kullanılması işe büyük ölçüde anlam ve itibar katmaktadır. Yapılan çalışmadan duyulan gurur ise memnuniyeti ortadan kaldırabilir. Kendi içinde farklılık gösteren, bütünlük ve anlaşmanın olmadığı çalışma gruplarında daha çok memnuniyetsizlik yaşanmaktadır.

İşin tanımlarından çoğu, onun yalnızca ne denli sıkıntı verici olduğu veya ne kadar ekonomik değer taşıdığı üzerine odaklanır. Ancak bunların ikisinin de yokluğunda olduğu gibi çalışma, her halükarda vardır ve tecrübelerle dayanarak çalışmanın objektifliği ve sosyalleştiriciliği temelinde yeni tanımlamalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ADAMS, Matthew (2007), **Self and Social Change**, London: SAGE Publications.
- ARGYLE, Michael (1990), **The Social Psychology of Work**, Second Edition, Harmondsworth: Penguin Books.
- ARON, Raymond (1978), **Sanayi Toplumu**, Çev. E. Gürsoy, İstanbul: Dergah Yayınları.
- ARON, Raymond (1986), **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev. K. Alemdar, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AUSTER, Carol J. (1996), **The Sociology of Work: Concepts and Cases**, London: PineForge Press.
- AYKAÇ, Mustafa (2001), **Akademisyenlerin Çalışma Yaşamı ve Kariyer Sorunları**, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- BILLS, David B. (2004), **The Sociology of Education and Work**, Malden, M.A.: Blackwell Publications.
- BROWNE, Ken (2008), **An Introduction to Sociology**, 3th Edition, Copyrighted Material.
- CAPLOW, Thedora (1978), **The Sociology of Work**, McGraw Hill Publications.
- CASEY, Catherine (1995), **Work, Self and Society: After Industrialism**, London & New York: Routledge Publications.
- CORNFIELD, Daniel B, Randy HODSON (2001), **Worlds of Work: Building International Sociology of Work**, Springer Studies in Work, and Industry.

- DOYLE, Christine E. (2006), **Work and Organizational Psychology: An Introduction with Attitude**, Hove & New York: Psychology Press.
- DRUCKER, Peter F. (1994), **Kapitalist Ötesi Toplum**, Çev. B. Çorakçı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- EDGELL, Stephen (2006), **The Sociology of Work: Continuity and Change in Paid and Unpaid**.
- GIDDENS, Anthony (1994), **Sosyoloji (Eleştirel Bir Yaklaşım)**, Çev. M. R. Esengün-İ.Öğretir, 3. Baskı, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- GIDDENS, Anthony (2008), **Sosyoloji**, Gözden Geçirilmiş 5.Basım, Yayıma Hazırlayan, Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GISBERT, P. (1974), **Fundamentals of Industrial Sociology**, Tata: McGraw-Hill Bombay.
- GONAS, Lena, Jan Ch. KARISSON (2006), **Gender Segregation: Division Work in Post-Industrial Welfare States**, Ashgate Publications, Library of Congress Cataloging-In-Publication Data
- GRINT, Keith (1998), **The Sociology of Work: An Introduction**, Çev. Veysel Bozkurt, *Çalışma Sosyolojisi*, İstanbul: ALFA Yayınları.
- GRINT, Keith (2008), **The Sociology of Work: An Introduction**, Prentice Hall.
- HULIN, Charles L. **Lessons from Industrial and Organizational Psychology.**
- KURTKAN, Amiran (1976), **Sosyoloji**, Lise Ders Kitapları, İstanbul: MEB Yayını.
- KURTKAN, Amiran (1986), **Genel Sosyoloji**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- NACIONIS, John J. (1989), **Sociology**, Second Edition.

- PADAVIC, Irene,
Barbara RESKIN (2002), **Women and Men at Work.**
- ROTHMAN, Robert A. (1998), **Working: Sociology Perspectives**, Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall Publications.
- STOVER, Ronald G. **Industrial Societies: An Evolutionary Perspectives**, Upper Saddle River N.J.: Prentice Hall Publications.
- STRANGLEMAN, Tim,
Tracey WORREN (2008), **Work and Society: Sociological Approaches and Methods.**
- VOLTI, Rudi (2008), **An Introduction to the Sociology of Work and Occupation**, Pine Forge Press, an Imprint of Sage Publication.
- WARR, Peter (1987), **Organizational and Occupational Psychology**, London: Academic Press.
- WATSON, Tony J. (2008), **Sociology, Work, and Industry**, New York: Routledge Work, Sage Publications, London